

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**АРХЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ
2019**

Головний редактор

БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія

БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук

ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.

КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук

ЛИТВИНЕНКО Роман Олександрович, д-р іст. наук, проф.

МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.

ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук

САПОЖНИКОВ Ігор Вікторович, д-р іст. наук

СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.

СУПРУНЕНКО Олександр Борисович, канд. іст. наук

ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.

ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України
від 23 червня 2020 р., протокол № 4

Прийом матеріалів:

Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12, м. Київ 04210
тел. (044) 254-11-37, 254-11-66
факс (044) 418-33-06
e-mail: polkomiia@gmail.com



Виходить за інформаційної підтримки
ВГО «Спілка археологів України»

Видання здійснене коштом
ДП «НДЦ “Охоронна археологічна
служба України”» ІА НАН України



ОХОРОННА
АРХЕОЛОГІЧНА
СЛУЖБА
УКРАЇНИ

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2019. Київ: ІА НАН України, 2020, 418 с.

ISBN 978-617-7810-12-3

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 902/904(477)“63/65”

В оформленні обкладинки використано фото кургану 6 зі Слободи Носковецької на Вінничині та миски з нього (М. Шмит, В. Рудь, П. Влодарчак)

ISBN 978-617-7810-12-3

© Інститут археології НАН України, 2020
© Автори статей, 2020

Редактори: О. Білинський, О. Каряка, М. Павлова; оформлення обкладинки: А. Панікарський; верстка: С. Горбаненко

Підписано до друку 30.07.2020. Формат 60 × 84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. Обл.-вид. арк. 51,1.

Ум. друк. арк. 48,8. Наклад 250 прим. Зам.

Інститут археології Національної академії наук України; 04210, м. Київ,
проспект Героїв Сталінграда, 12; www.ianau.org.ua.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

В. Квітковський, Г. Свистун

ДОСЛІДЖЕННЯ КИЦІВСЬКОГО
АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

У цьому сезоні були продовжені дослідження Кицівського археологічного комплексу, який розташований у Печенізькому р-ні Харківської обл. Його систематичні розкопки розпочалися з 2017 р. Цього разу основна увага була приділена багат шаровому селищу, яке розміщене на південь від с. Кицівка, на лівобережжі р. Велика Бабка.

Продовжені роботи в розкопі 1, який був розширений у північному напрямку. Всього в 2019 р. досліджено 27 м². Розкоп 1 розміщується в межах останця першої надзаплавної тераси, який складається з піску і штучно засаджений рядками сосен у напрямку, що наближений до лінії південь — північ. Загальна площа розкопу за три роки досліджень становить 75 м². Різномасштабні культурні нашарування перекриті навіяним піском, що сприяє їх збереженості. Якщо за два минулі роки досліджень були виявлені об'єкти часів Великого переселення народів, раннього і розвиненого середньовіччя, колонізації Слобожанщини, то в 2019 р. помітно переважали знахідки часів Великого пере-

селення народів та раннього і розвиненого середньовіччя, і лише в незначній кількості артефакти часу колонізації Слобожанщини в XVII—XIX ст., не становлячи при цьому суцільного культурного шару. Це дрібні фрагменти кружального керамічного посуду, матеріалом для якого була каолінова глина, прикрашеного ангобованим геометричним орнаментом по плічку і горлу, характерним для посуду черкаського типу, а також поодинокі уламки випаленої цегли з будівель старого с. Кицівка, яке в останні десятиріччя змістилось на північ — ближче до автомобільної траси.

Під час робіт у 2019 р. виявлено і вивчено чотирнадцять різномасштабних господарських комплексів. Серед них дві господарські ями нового часу, дві стовпові ямки, дві споруди і вісім господарських ям доби Великого переселення народів.

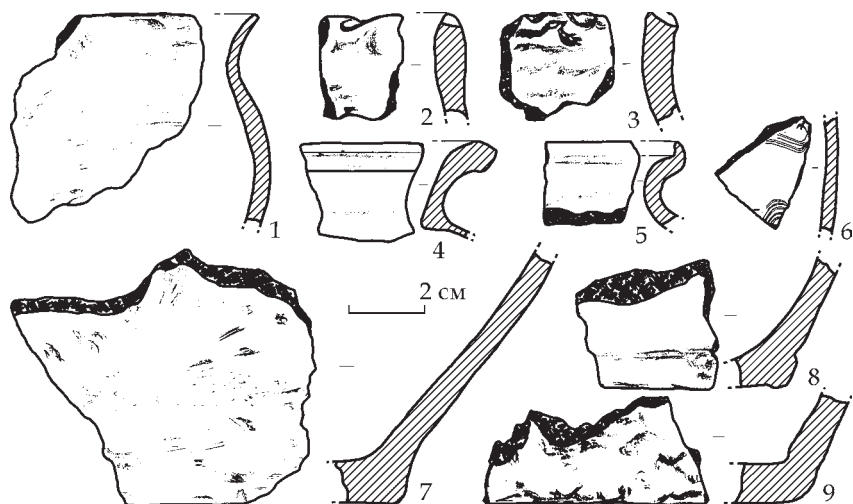
Окрім перелічених господарських комплексів, на території селища виявлено поховання за обрядом тілопокладення, яке нами попередньо відноситься до періоду розвиненого середньовіччя. Небіжчик, випростаний на спині, був зорієнтований головою на захід з незначним сезонним (зимовим) відхиленням на південь (рис. 1). Руки і ноги витягнуті, лице повернуте в північному напрямку. Останки дорослого чоловіка були покладені в підпрямокутну яму глибиною 120 см від сучасної денної поверхні, яка частково впущена в заповнення більш раннього комплексу. Біля кісток тазу, з лівого боку, виявлені залізні кований брусок, який, можливо, є напилком для висікання іскор, і калачовидне кресало з кремнієвим камінцем (*діоксид кремнію*). Ці предмети, вірогідно, розміщувалися на поясі померлого. Особливістю даного поховання було те, що на кістках центральної частини скелету (тазових і стегнових, ліктьових і променевих кістках рук) простежуються сліди пірогенного впливу. В цьому ж секторі поховання було скупчення золи з домішками деревного вугілля, які також відмічені в засипці могили.

Поховання з аналогічними характеристиками добре відомі в середовищі кочового населення огузо-печенізького кола (кінець IX — XI ст.) і характерні, на думку Г. О. Федорова-Давидова, для чорних клобуків. Згідно з класифікацією дослідника поховання з поселення Кицівка 1 можна зарахувати до



Рис. 1. Середньовічне поховання в селищі Кицівка 1, вид зі сходу

Рис. 2. Знахідки з селища Кицівка: 1–3, 7, 9 – фрагменти ліпних посудин часу Великого переселення народів; 4–6, 8 – фрагменти кружальних посудин ординського часу



типу А 1 (західна орієнтація, проста могильна яма, без кісток коня). Ця і подібні обрядовості (типи Б I–III), зміщуючись із часом територіально щонайменше від Поросся до Волго-Уралу, продовжує існувати у відповідних етнічних групах за часів язичницького періоду Золотої Орди (друга половина XIII – початок XIV ст.), після чого поховальний обряд корегується згідно з мусульманськими вимогами. Виявлене в 2019 р. поховання, скоріше за все, слід віднести саме до золотоординського часу, враховуючи контекст ординських старожитностей досліджуваної пам'ятки. Останні в цьому році представлені фрагментами рівномірно випаленого кружального керамічного посуду (рис. 2: 4–6, 8) сіро-коричневого кольорового спектру, з відігнутих назовні дещо сплюсненим по верху вінцем (зокрема, з жолобком для покришки), виразно профільованим плічком, яке прикрашене нарізним хвилястим орнаментом в один чи два радіальні горизонти, і придонними частинами, серед яких траплялися з помітними закраїнами.

Артефакти салтівсько-маяцької культурно-історичної спільності VIII–IX ст. презентовані переважно уламками кружального сіроглиняного столового посуду, виготовленого з добре відмученої глини і прикрашеного лощеними вертикальними лініями. Також були характерні для цього хронологічного горизонту лісостепової частини басейну Сіверського Дінця фрагменти червоноглиняних амфор з дрібним нарізним зональним радіальним прямолінійним орнаментом.

До часу Великого переселення народів відносяться знахідки фрагментів ліпного посуду (рис. 2: 1–3, 7, 9), який має більш-менш нерівномірний випал, що характеризується зміною кольорової гами від чорно-сірого до коричнево-бежевого спектрів, розтрісканими поверхнями стінок. Вони частково мають домішки керамічного шамоту різного подрібнення, відбитки рослинних стебел і зерен. Опуклобокві посудини почасти мають профільно виражений перелам на боковині та піддони в нижній частині. Вінця посудин досить різноманітні: від тонких, дещо сплюснених по верху, до прикрашених по верху вдавленнями пальцями (нігтями) і паличками. Окрім іншого, знайдено фрагмент керамічної жаровні з бортиком по краю.

Окрім робіт на поселенні, був оглянутий Кицівський кремаційний могильник салтівсько-маяцької культурно-історичної спільності, який у 2011, 2013 рр. досліджував О. О. Лаптевим. Нині могильник, на жаль, розграбований вщент. Шурфи грабіжників зафіксовані по всій його площі.

Дослідження Кицівського археологічного комплексу дозволили уточнити наукові дані щодо динаміки освоєння лісостепової частини басейну Сіверського Дінця різними етнічними групами в їх зв'язку з навколишніми ландшафтами в цілому і визначити економічне, соціальне та військове значення поселення з городищем і могильником, розташованими в безпосередній близькості до магістрального шляху з переправою на Каганському перелазі, яка сполучала лісостепові та степові райони сучасної Харківщини.